

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Яковенко Тетяна Володимирівна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології управління та соціальної роботи соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У статті наведений аналіз сучасного стану демографічних процесів в Україні. Демографічна ситуація в Україні характеризується як гостра демографічна криза. Доводиться, що вона є результатом деформацій у суспільному житті, порушенням узгодженого функціонування його основних компонентів. Як наслідок пошкоджується весь механізм демовідтворення, втрачається здатності соціального організму до само відтворення населення у суспільно необхідній якості і кількості. Загострення сучасної демографічної кризи в Україні є наслідком кризи трансформацій суспільства. В країні діють потужні деструктивні сили, які руйнують демореальність. За результатом аналізу головних демографічних показників (загальної чисельності населення, кількості народжених, кількості померлих, природного приросту та ін.) визначені особливості, причини і тенденції сучасної демографічної кризи: економічні, соціальні, соціально-психологічні та ін. Акцентується увага на найбільш гострих існуючих і можливих в перспективі соціально-демографічних проблемах в Україні. Депопуляція та погіршення якісних показників народонаселення становлять квінтесенцію сучасної демографічної кризи. Кризові демографічні процеси в країні неодмінно відображаються на показнику середньої очікуваної тривалості життя. Відбувається старіння населення як «зверху», за рахунок зростання чисельності людей похилого віку, так і «знизу» — через недостатню для простого демовідтворення кількість народжуваних дітей. Однією з головних компонент сучасної демографічної кризи в країні є криза здоров'я нації, як найвпливовішої складової поняття «якість населення». Приводиться вражаюча динаміка показників захворюваності всіх поколінь українців. Аналізується поглиблення деформації шлюбно-сімейних процесів, зниження статусу материнства та цінності дітей у житті родини. Перелом в демографічній ситуації в країні, послаблення демографічної кризи і її наслідків можливі в результаті докорінних позитивних змін в соціально-економічній сфері, політичному врегулюванні, наслідком чого стане підвищення рівня життя і поліпшення якості життя людей. Окреслюються напрямки цілеспрямованих зусиль суспільства і держави на основі науково-обґрунтованого розуміння сутності демографічних проблем і засобів їх вирішення. Обґрунтовується висновок, що головною метою соціально-демографічної політики в Україні має стати подолання найгостріших суперечностей інституціонального устрою й усунення деформацій соціально-економічного складу населення.

Ключові слова: демореальність, депопуляція, демовідтворення, демографічна криза, соціальні фактори, тенденції розвитку.

В статье представлен анализ современного состояния демографических процессов в Украине. Демографическая ситуация в Украине характеризуется как острый демографический кризис. Обосновывается, что она является результатом деформаций в общественной жизни, нарушением согласованного функционирования его основных компонентов. Как следствие повреждается весь механизм самовоспроизводства, теряется способность социального организма к самовоспроизводству населения в общественно необходимом качестве и количестве. Обострение современного демографического кризиса в Украине является следствием кризиса трансформаций общества. В стране действуют мощные деструктивные силы, которые разрушают демореальность. По результатам анализа главных демографических показателей (общей численности населения, количества родившихся, количества умерших, естественного прироста и др.) определены особенности, причины и тенденции современного демографического кризиса: экономические, социальные, социально-психологические и др. Акцентируется внимание на наиболее острых существующих и возможных в перспективе социально-демографических проблемах в Украине. Депопуляция и ухудшение качественных показателей народонаселения представляют квинтэссенцию современного демографического кризиса. Кризисные демографические процессы в стране непременно отображаются на показателе средней ожидаемой продолжительности жизни. Происходит старение населения как «сверху», за счет роста численности людей преклонного возраста, так и «снизу» – из-за недостаточного для простого самовоспроизводства количества рождаемых детей. Одной из главных компонент современного демографического кризиса в стране является кризис здоровья наций, как наиболее значимой составляющей понятия «качество населения». Приводится впечатляющая динамика показателей заболеваемости всех поколений

украинцев. Анализируется углубление деформации брачно-семейных процессов, снижение статуса материнства и ценности детей в жизни семьи. Перелом в демографической ситуации в стране, послабление демографического кризиса и его последствий возможны в результате коренных положительных сдвигов в социально-экономической сфере, политическом урегулировании, следствием чего станет повышение уровня жизни и улучшение качества жизни людей. Очерчиваются направления целенаправленных усилий общества и государства на основе научно-обоснованного понимания сущности демографических проблем и средств их разрешения. Обосновывается вывод о том, что главной целью социально-демографической политики в Украине должно стать преодоление острейших разногласий институционального устройства и устранение деформаций социально-экономического состава населения.

Ключевые слова: демореальность, депопуляция, демовоспроизводство, демографический кризис, экономические факторы, социальные факторы, тенденции развития.

The presented article gives the analysis of the modern demographic processes in Ukraine. The demographic situation in Ukraine is characterized as an open demographic crisis. It is proved that this situation is the result of deformations in public life, disfunction of the coordination and functioning of main components at the society. As a consequence, the whole mechanism of demographic developments damaged, the ability to reproduce itself a social organism population were loose. Aggravation of the modern demographic crisis in Ukraine it is a consequence of the crisis of the transformation of the society. In the country powerful destructive forces destroyed demographic reality. According to the analysis of the main demographic indicators (total population, the number of births, number of deaths, natural increase, and others.) the features, causes and trends of modern demographic crisis are: economic, social, socio-psychological and others. The attentions on the current and possible future socio-demographic problems in Ukraine are focused. Depopulation and deterioration of quality indicators represent the quintessence of modern demographic crisis. Demographic crisis processes in the country will certainly appear on the in the average life expectancy. The population is aging as from the «top», due to growth in the number of elderly people, and from the «bottom» - due to the lack of a simple demographic development number of children born. One of the main components of modern demographic crisis in the country is the health crisis, as the most significant component of the notion of «quality of the population.» Impressive dynamics of mobility of all generations of Ukrainians are provided. Deepening the deformation of the marriage and family, reducing the status of mothers and children as values of family life are analyzed. The turning point in the demographic situation in the country, easing the demographic crisis and its consequences possibly considered as a result of indigenous improvements in the socio-economic sphere, a political settlement, which resulted in increasing the living standards and improving the quality of people's lives. Outlines areas of presented papers concerted efforts of society and the state on the basis of evidence-based understanding of the demographic problems and the means to resolve them. It is concluded that the main purpose of socio-demographic policy in Ukraine should be overcoming the sharp divisions institutional and deformity correction of socio-economic composition of the population.

Keywords: demoreality, depopulation, demographic crisis, demoreproduction, economic factors, social factors, development tendencies.

У процесі становлення і розвитку нової української державності виникли і набрали сили нові соціально-економічні явища: починаючи з 1990-х років, стали активно формуватися стійкі руйнівні процеси демореальності, які стали виразниками швидкої депопуляції і деградації якісних характеристик населення країни, що класифікується як демографічна криза. Сучасні революційні процеси та воєнні дії на сході країни посилюють та поглиблюють ці кризові явища, перетворюючи їх на катастрофічні.

Проблеми сутності і розвитку демографічної кризи в Україні розглядаються в науково-практичних розробках таких провідних учених-демографів і соціологів, як Д. Богиня, І. Гнибіденко, Е. Лібанова, С. Пирожков, І. Петрова, О. Позняк, І. Прибиткова, В. Стешенко, П. Шевчук та ін.

Демографічні процеси як глобальне соціальне явище є найбільш стійкими та інерційними і формуються десятиліттями під впливом соціально-економічних факторів, що постійно змінюються. Трансформаційні процеси, які відбуваються в країні з початку 90-х рр. минулого століття в політичній, економічній та соціальній сферах, вкрай негативно вплинули на соціально-демографічну ситуацію в українському суспільстві і визначили перспективи її розвитку на десятиліття.

Наукові дослідження стану і розвитку демографічної ситуації в країні і прогнози, складені вченими Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України (проф. С. М. Лібанова) і Інституту економіки НАН України (проф. В. С. Стешенко), обґрунтовано довели, що демографічна ситуація в Україні набула в наш час гострої демографічної кризи. Вона є результатом деформацій у суспільному

житті, порушення узгодженого функціонування його основних компонентів. Як наслідок, пошкоджується весь механізм демовідтворення, втрачається здатність соціального організму до самовідтворення населення у суспільно необхідній якості і кількості. Отже, демографічна криза є наслідком кризового стану основних сфер життя суспільного організму, нагромадження і загострення суперечностей, поглиблення яких вкрай негативно впливає на демореальність.

Сучасний стан демографічної ситуації в Україні кваліфікується як кризовий також тому, що депопуляція поєднується із значним погіршенням здоров'я населення та інших його якісних характеристик. Сьогодні склалися умови перетворення кризи на демографічну катастрофу, тобто такий перебіг демографічних подій, коли соціальний механізм відтворення людності буде вщент зруйнований. Структура суспільного життя надто надовго втрапить свою особливу системну (емерджентну) властивість — властивість зберігати міру відтворення конкретно-історичного населення як єдності досягнутої якості і кількості [1, с. 3].

Теперішній стан населення України є демографічно і соціально небезпечним. Він призводить до нестабільності суспільного розвитку, негативно впливає на економіку і соціальні перетворення. В цілому демографічна криза, зумовлюючи фізичний, інтелектуальний і духовний занепад суспільства, є однією з найзначніших загроз національній безпеці України, до якої приєдналася реальна зовнішня загроза військового втручання.

Мета даної статті — виявити характерні особливості сучасної демографічної кризи в Україні, акцентувати увагу на соціальних чинниках її поглиблення, а також оцінити наслідки фактичної втрати частини території та наростаючої гуманітарної катастрофи, пов'язаної з військовими діями на сході країни.

Тенденції соціально-демографічного розвитку українського соціуму викликають серйозне занепокоєння. Головний показник демографічної ситуації — загальна чисельність населення — постійно зменшується: з 52,37 млн. осіб у 1992 р. до 45,55 млн. осіб у 2013 р., тобто на 6,83 млн. осіб [10, с. 342], а на початок 2014 р. вже складає 45, 4 млн. осіб. [12]

В таблиці 1 наведені узагальнюючі демографічні показники України за періоди, які характерні для різних етапів соціально-економічного розвитку країни [10, с. 342; 350; 360; 11].

Аналізуючи наведені дані, слід відзначити: в останні роки (2008- 2013р.р.) при тому, що продовжується зменшення загальної чисельності населення країни, з'явилась позитивна тенденція — уповільнення темпів спаду. Темп зниження цього показника склав за 2008-2013 рр. — 1,8%. Це є результатом насамперед збільшення кількості народжених (з 510,6 тис. в 2008 р. до 662,4 тис. в 2013 р., тобто на 151,8 тисяч осіб) [10, с. 350]. Вперше загальний коефіцієнт народжуваності зі значення 7,8 у 2008 р. зріс до 11,4 [10, с. 351]. Показники смертності населення з 2008р. до 2013 р. зменшуються (з 754 тис. померлих щорічно до 662,4), але вони набагато перевищують показники народжуваності, і це вкрай негативно [10, с. 350]. Показники природного приросту від'ємні і тримаються на високому рівні, хоча в останні роки існує тенденція до його покращання (за 4 роки — зниження на 58%). Що ж до міждержавної міграції, яка також впливає на загальну чисельність населення, то вона стала позитивною: сальдо міграції зросло з 14,8 тисяч осіб у 2008р. до 31,9 у 2013р. [10, с. 360], але зростаюча кількість біженців зі сходу країни викривлює ці показники, суперечлива інформація унеможливорює зробити обґрунтовані висновки.

Таблиця 1

Основні демографічні показники України за 2008-2013 рр. (на 1 січня)*

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Темпи зростання / зменшення (%)		
							2005 р. до 2000 р.	2008 р. до 2005 р.	2013 р. до 2008 р.
Чисельність наявного населення, млн.	46,37	46,14	45,96	45,78	45,63	45,55	95,2	97,9	98,2
Кількість народжених, тис.	510,6	512,5	497,7	502,6	520,7	503,7	110,7	119,8	98,6
Кількість померлих, тис.	754,5	706,7	698,2	664,6	663,1	662,4	103,2	96,5	87,7
Природний приріст, тис. (+, -)	243,9	194,2	200,5	162,0	142,4	158,7	95,4	68,5	65,1
Сальдо міждержавної міграції, тис.		16,5	16,1	17,1	61,8	31,9			

* Складено за даними статистичних щорічників України за 2008-2013 рр.

Висновок з наведеного аналізу демографічних показників (на кінець 2013р.) наступний: загальна чисельність населення України буде зменшуватися й надалі. Це підтверджують і прогностичні розрахунки різних академічних установ. Так, Інститут економіки НАН України розробив прогноз чисельності населення України до 2026 р. Характерно, що ці показники збігаються з реальними показниками майже абсолютно: прогноз для 2011 р. — 45,9 млн. осіб, реально — 45,8 млн.; прогноз для 2013 р. — 45,5 млн.,

реально — 45,6 млн. осіб. Надалі передбачається: в 2016 р. — 44,5 млн., в 2021 р. — 43,3 млн. і в 2026 р. — 42,2 млн. осіб [3, с. 36]. Прогноз розвитку демографічної ситуації, розроблений Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України, доводить, що загальна чисельність населення країни може становити у 2020 р. — 42,6 млн., у 2030 р. — 40,5 млн. осіб [9, с. 14].

Сьогодення вносить свої корективи до цих розрахунків. Анексія Криму та м. Севастополя, фактична втрата частини Донецької та Луганської областей означає суттєву зміну усіх значущих демографічних показників. Найсміливіші прогнози, зроблені провідними демографами України, не в змозі були передбачити подібний перебіг подій. Так, чисельність населення України у 2014 р. без урахування територій тимчасово окупованого Криму та м. Севастополя складає вже 42,98 млн. осіб. Кризові тенденції стають катастрофічними [12].

Депопуляція та погіршення якісних показників народонаселення становлять квінтесенцію сучасної демографічної кризи. Передбачається, що до 2030-х років смертність у країні буде перевищувати народжуваність, а отже, тенденція до «вимирання» населення збережеться. Сумарний коефіцієнт народжуваності (кількість дітей на одну жінку) прогнозується у 2020 р. — 1,4, у 2030 р. — 1,5. Нині значення цього показника становить 1,53 [10, с. 351]. Відомо, що для досягнення прямого заміщення у відтворенні населення потрібно, щоб значення цього показника було не менше 2,1. Нинішні показники свідчать, що в країні відбуваються незворотні демографічні процеси.

Довготривале збереження народжуваності на рівні, що не забезпечує простого відтворення поколінь, призводить до невпинного зменшення частки дітей у складі населення (20,9%) і відповідного зростання частки осіб старшого віку (2013 р. — 24,0%) [12, с. 345]. Отже, в країні відбувається старіння населення як «зверху», за рахунок зростання чисельності людей похилого віку, так і «знизу» — через недостатню для простого демовідтворення кількість народжуваних дітей. До цього слід додати, що частина населення старшого віку дає найвищий показник смертності: в 2013 р. чисельність населення країни у віці 60 років і старше становила 9,7 млн. осіб (21,4%). Коефіцієнт смертності визначився такий: для групи 60-64 рр. — 24,4%, групи 65-69 рр. — 33,8%, групи 70 р. і старше — 84,8% [10, с. 345; 354]. Прогнозні розрахунки вказують на те, що частка цієї категорії населення буде зростати і в 2030 році становитиме більше 25% [9, с. 15].

Кризові демографічні процеси в країні неодмінно відображаються на показнику середньої очікуваної тривалості життя. Нині вона становить у середньому 71,28 років; для чоловіків 66,3, для жінок — 76,2 [10, с. 358]. Згідно з прогнозами в 2020 р. — відповідно 65,9 і 76,0 років [9, с. 14]. На наш погляд, ці показники можуть стати реальними тільки за умов зниження впливу цілої низки негативних, іноді катастрофічних явищ в життєдіяльності людей. Сучасні події в Україні свідчать про те, що подібної тенденції не спостерігається.

Для розуміння глибин сучасної демографічної кризи і визначення шляхів зменшення її впливу на розвиток українського суспільства слід проаналізувати головні, на наш погляд, чинники, які сприяли і можуть сприяти в майбутньому цій кризі. Адже демографічні процеси — це сфера, на яку впливають практично всі діючі в суспільстві фактори, серед яких виділяють основні — соціально-економічні, політичні, демографічні (фактор здоров'я населення), соціально-психологічні. Негативна дія цих факторів призводить до демографічної кризи у суспільстві, суть якої в єдності двох компонент — народжуваності і смертності.

У будь-якій країні світу суттєву роль у поглибленні і загостренні демографічної кризи відіграє її економічна компонента. Розглядаючи демопроекти в усі періоди розвитку української держави, не можна не помітити пряму залежність демографічної кризи від соціально-економічних та політичних потрясінь нашого суспільства.

Глибока і затяжна економічна криза в 1990-ті роки призвела до скорочення обсягу ВВП країни на 60%; реальна заробітна плата зменшилась у 3,9 рази, а реальні виплати пенсій — у 4 рази. Ці тенденції призвели до різкого зниження добробуту населення (інфляція, бідність, безробіття, погіршення побутових умов, невпевненість і нестабільність, втрата заощаджень тощо). У цей період в економічній компоненті демографічної кризи важливу роль став відігравати рівень доходів сімей, адже від нього залежить основа відтворення населення. З початку 1990-х рр. почалося зниження коефіцієнта народжуваності (на 1000 наявного населення): найменшим він був у 2000 р. — 7,8%. Природний приріст населення в 1990 р. становив всього 0,5%, а потім всі наступні роки став від'ємним (2010 р. — -4,4%, 2013р. — -3,5%) [10, с. 351].

2013 рік відзначився масовим безробіттям (1576,4 тис. зареєстрованих осіб) [11]. У суспільстві відчувається брак соціальної підтримки громадян. Обсяг соціальної допомоги збільшується з кожним роком і одночасно зростає кількість бідних родин. Ця парадоксальна ситуація існує тому, що система соціальних виплат є неефективною. Сьогоднішній рівень витрат на соціальний захист непомерно високий, а їхня результативність доволі низька, тому що лівова частка коштів не попадає за адресою: тобто не завжди тим людям, які гостро потребують соціальної допомоги. В Україні й до кризи, коли ще

спостерігалось зростання економіки, резерви бюджету просто «проїдали» бездумними соціальними виплатами. В умовах кризи економіка країни продовжує нести вантаж неефективних виплат. Ще рік тому на них витрачалося 21% ВВП. Для порівняння: на всі інші сфери із бюджету країни виділялося 26% ВВП, включаючи охорону здоров'я, освіту, оборону, спорт, культуру, державне управління та інші. Станом натеper ситуація суттєво змінилася у напрямку витрат на оборону, але якщо судити за розмірами соціальних виплат, у країні взагалі не повинно бути бідних, що, вочевидь, не відповідає дійсності.

Тривалі роки середній рівень доходів населення країни не забезпечував простого відтворення (дводітна родина). У родині з 3-х осіб середньодушовий місячний дохід складав: у 2008р. — 592 грн. (мінімальний прожитковий рівень — 626 грн.), у 2011р. — 894 грн. (953 грн.); у 2013р. — 1108 грн. (1176 грн.) [10, с. 414]. Слід врахувати, що усі ці роки був високий індекс інфляції (2008р. — 122,3%, 2011р. — 104,6%, 2013р. — 100,5%), що значно знижує реальний дохід родини. Доля населення із середньодушовими доходами в місяць нижче прожиткового рівня всі ці роки лишається високою [10, с. 414]. Звідси зрозуміло, що при народженні другої, а тим більше третьої дитини доходи родини в розрахунку на одного її члена знижуються вельми суттєво, що перешкоджає збільшенню сім'ї.

Доведено, якщо в дохід сім'ї не буде включено додаткову складову на народження, догляд і виховання дитини, головна демографічна компонента — народжуваність — не зростатиме. Деяке покращення народжуваності пояснюється, в основному, тим, що в активний репродуктивний вік вступило молоде покоління, народжене у 1980-х. Народжуваність покоління 1990-х років буде, як відомо, значно нижчою, абсолютного приросту населення об'єктивно не відбудеться.

Згідно Закону України про державну допомогу сім'ям з дітьми передбачається істотне збільшення грошового забезпечення при народженні дитини: у 2011р. — 17,314 тис. грн. за первенця, за другу дитину - 35,415 грн., за третю і подальших — 70,830 тис. У 2013р. допомога збільшена: на першу дитину 29,310 тис. грн., на другу 58,620 тис. грн., на третю дитину і подальших — 117,240 тис. грн. [11]. В цілому це позитивно, бо держава заохочує і матеріально допомагає родинам і самотнім матерям. Але, на думку багатьох експертів, такі виплати в підсумку не в змозі докорінно поліпшити демографічну ситуацію. Крім того, в акті державної грошової допомоги криються негативні явища, які пов'язані з виникненням так званих асоціальних сімей і окремих осіб з нижчих прошарків суспільства, котрі народження дітей використовують у корисних цілях. Збільшується кількість багатодітних сімей, в яких народжують 3, 4 і більше дітей. Причому окремі спостереження, особливо в селах, показують, що стали більше народжувати у кризових сім'ях.

У країні почастішали випадки відмов жінок від народжених дітей (щорічно — до 2 тис), «підкидків» і навіть вбивств немовлят. У деяких містах, щоб зберегти життя покинутих дітей, обладнують так звані «вікна життя», спеціалізовані анонімні пункти, де жінки можуть здати народжену дитину.

Сьогодні, як ніколи, кричуща проблема сирітства. Загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в 2010 р. складала 98,1 тис., 2011 р. — 95,9 тис., 2013 — 90,8 тис. [10, с. 490]. Розповсюджується і таке суспільне явище, як безпритульність дітей. Щорічно армія безпритульних поповнюється на 1 тисячу. До рис складеного соціологами портрету безпритульника додаються так звані діти війни. Це хлопчики від 6 до 16 років (80%). Інші 20% майже порівну припадають на дітей до 6 років і підлітків старше 16-ти. Далеко не всі вони сироти або підопічні дитячих будинків. Серед безпритульників достатньо і «домашніх», але половина дітей вулиці вже не ідентифікують себе зі своєю сім'єю і не хочуть повертатися додому. Тривожним симптомом є розповсюдження серед безпритульних дітей ВІЛ-інфікованих. Половина них заражена, особливо дівчатка-підлітки (до 14 років). Держава намагається боротися з проблемою традиційним способом, тобто простим збором дітей завдяки цілодобовим рейдам. Певним соціальним амортизатором розширення сирітства є всиновлення, яке дещо знижує гостроту даної демографічної проблеми. Верховна Рада України в червні 2009 р. прийняла Закон «Про внесення змін до Кримінального і Сімейного кодексів України відносно всиновлення», яким регулюються питання відносно прав дітей-сиріт та їхнього захисту [13]. Так, у 2013 р. в країні всиновлені 37,3 тис. дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [10, с. 490].

Багато років в українському суспільстві за посередництвом ЗМІ відбувається цілеспрямоване впровадження у свідомість людей і, перш за все, молоді західних зразків сімейної, репродуктивної і сексуальної поведінки. Сім'я відчуває жорсткий вплив середовища, що не сприяє її міцності. Нині суспільство перебуває в моральному стані, про який раніше попереджували вітчизняні соціологи, виходячи з результатів досліджень змін, що відбуваються в суспільстві: зростаюча злочинність, насилля, зміна моральних орієнтирів у соціумі. Спостерігається поглиблення деформації шлюбно-сімейних процесів, втрата частини суспільства морального пріоритету великої родини, зниження статусу жінки-матері, а також зниження цінності дітей у житті родини. Зростає частка незарєстрованих, так званих громадянських шлюбів, збільшується кількість позашлюбних народжень. Характерним свідченням цього є зростання частки дітей, народжених жінками, які не перебували у зарєстрованому шлюбі (до загальної

кількості народжених): 2013 р. — 111,6 осіб (21,4%) [10, с. 353]. За даними держстатистики, більше 60% українських сімей не мають дітей і цей показник утримується на цьому рівні з 2006 року.

До соціальних факторів такого стану сімейних відносин слід віднести тенденцію, пов'язану з емансипацією жінок і зміною їхньої ролі у суспільному житті. В нових умовах змінюються ціннісні орієнтації сучасної жінки, збільшується її прагнення до самореалізації, розширюється сфера її практичних інтересів, збільшується потреба в хорошій освіті і престижній роботі. Значна частина молодих людей відволікається від репродуктивної діяльності, прагне створити для себе матеріальний комфорт або просто вижити в ринкових умовах. Нинішні молоді люди спочатку вирішують статусні і матеріальні проблеми (придбання житла, його благоустрій, отримання вищої освіти, добре оплачувана робота), а потім вже — створення і розширення сім'ї. Багато родин зараз лишаються бездітними або обмежуються однією дитиною. Фактором малодітності і бездітності виступає соціально-психологічний дискомфорт і, як наслідок, відсутність віри у зміни на краще. В умовах військових дій для багатьох актуалізується тільки проблема виживання.

За даними соціологічного дослідження «Поліпшення демографічного росту населення. Збільшення народжуваності» зі ста сімей тільки 60% зазначили, що абсолютно спокійно сьогодні виховують 2-х або 3-х дітей; біля 11% сімей, які виховують одну дитину, в найближчий час планують наступне народження; біля 22% сімей, які виховують одну дитину або двох дітей, на цьому категорично зупиняються; 32% сімей чекають кращого часу з різних причин; у решти сімей (біля 30%) настрої вкрай песимістичні і поки що народження дітей не планують взагалі [17]. З цього можна зробити висновок, що підвищити долю сімей, які зможуть повністю реалізувати свої репродуктивні плани, можна тільки за умови зростання загального добробуту і якості життя населення країни та, звісно, миру в країні.

Однією з головних компонент сучасної демографічної кризи в країні є криза здоров'я нації, як найвпливовішої складової поняття «якість населення». Інтенсивне руйнування традиційних вітальних цінностей, невміння людини самостійно дбати про своє здоров'я, призводить до вражаючої динаміки показників захворюваності всіх поколінь українців. Рівень загальної захворюваності в країні з 1979 р. по 1989 р. зріс на 16,3%, а за 1989-2002 рр. — на 40,4%. Хоча з 2008 по 2013 рік цей показник зменшився на 4,4%, загальної картини це не змінює [10, с. 475]. Швидко розповсюджуються соціально зумовлені захворювання, насамперед туберкульоз і СНІД. Так, кількість хворих на активний туберкульоз збільшилась у 2013р. в середньому по Україні до 207,4 осіб (на 100 тис. населення); хворих на СНІД - 21,63 осіб [10, с. 476]. Давно перевищений епідемічний поріг (інфіковано 1,6% дорослого населення). Згідно даних Українського центру контролю за соціально небезпечними хворобами МОЗ України, серед пацієнтів, що померли від СНІДа, 60% хворіли на туберкульоз [13].

Алкоголізм і куріння давно вже перестали бути персональними проблемами, вони перейшли у ранг державних соціальних проблем. За даними медичної статистики, 82% громадян у віці від 12 до 22 років час від часу чи регулярно вживають алкогольні напої. Щорічно 10 тис. українців гинуть від запою, а ще 10 тис. вмирають від хвороб, які виникли внаслідок алкоголізму. 34% населення країни має залежність від куріння. Україна на 1-му місці у світі за кількістю курців. Сьогодні кожен 50-й українець хворіє на рак, і щорічно це захворювання зростає на третину [15].

Система охорони здоров'я в Україні знаходиться на небезпечно низькому рівні. Експерти вбачають причину незадовільного стану охорони здоров'я в недостатньому фінансуванні галузі, в недосконалому законодавстві і в застарілій моделі медичної освіти. Фінансування галузі з держбюджету щорічно збільшується на 28-32%, але це не впливає на негативні тенденції в стані здоров'я населення. Влада продовжує свідомо утримувати неефективну і недієздатну систему охорони здоров'я, яка не задовольняє ані хворих, ані медиків. Тільки 12% населення країни (заможних людей) можуть дозволити собі достойне лікування. Навіть при збільшенні бюджетних асигнувань в два-три рази держава не в змозі утримати на належному рівні 1,2-мільйонну армію медиків, відповідні лікувальні і наукові заклади. Загострилася проблема дефіциту кваліфікованих медичних кадрів. На посади лікарів існує 18 тис. вакансій. Система підготовки кадрів не адаптована до реалій життя. Кожен третій працюючий лікар досяг пенсійного віку. Професія лікаря перестала бути привабливою для талановитої молоді. Щорічно Україну покидають сотні лікарів, які сьогодні працюють у кожній третій країні світу [14].

В Україні відсутня ідеологія здоров'я нації. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутнім поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду українського народу. Питання, яке сьогодні стосується здоров'я однієї людини, завтра може обернутися колосальними втратами для економічного потенціалу країни і, отже, представити реальну загрозу національній безпеці.

Таким чином, загострення сучасної демографічної кризи в Україні є наслідком кризи суспільства. В країні дійсно діють потужні деструктивні сили, які руйнують демореальність. Суспільство не спроможне протидіяти цим силам, адекватно відповісти на виклики нового часу. Склалася ситуація, коли перманентний кризовий стан економіки країни весь час посилює демографічну кризу, а демографічна

криза гальмує вихід із кризи соціально-економічної. Населення, значна частина якого є малозабезпеченою, не може бути творчою, активною силою побудови ринкової економіки та громадянського суспільства.

Перелом у демографічній ситуації в країні, послаблення демографічної кризи і її наслідків можливі за умов докорінних позитивних зсувів у соціально-економічній сфері. Для цього необхідні цілеспрямовані зусилля суспільства і держави на основі науково обґрунтованого розуміння сутності демографічних проблем і засобів їхнього вирішення. Головною метою соціально-демографічної політики в Україні має стати подолання найгостріших суперечностей інституціонального устрою й усунення деформацій соціально-економічного стану населення. Передбачити подальший перебіг подій, коли країна фактично знаходиться у стані війни, важко. Можливо лише констатувати, що ця безпрецедентна ситуація на багато десятиріч занурить Україну у ще більш глибоку демографічну кризу. Запобігти цьому можливо при об'єднанні зусиль не тільки України, а й усього цивілізованого світу.

Література:

1. Гнибіденко І. Демографічні аспекти національної безпеки держави / І. Гнибіденко // України: аспекти праці. – 2007. – № 5. – 185с.
2. Демографічні перспективи України до 2026 року // Інститут економіки НАН України. – Київ, 1999. – 55 с.
3. Демографічна криза в Україні; за ред. В. С. Стешенко. – Інститут економіки НАН України, 2001. – 560 с.
4. Концепція демографічного розвитку України на 2005-2015 рр. – К.: ІВЦ Держкомстату України,— 2004.
5. Клупт М. Теория демографического развития: институциональная перспектива / М. Клупт // Общественные науки и современность. – 2005.— № 2. – С. 139-149.
6. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз; за ред. Є. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2013. – 328 с.
7. Мельник С. Демографічна ситуація в Україні: стан, головні проблеми та способи їх вирішення / С. Мельник, Г. Гаврюшенко, С. Шубенок // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 5.
8. Демографічна ситуація в Україні: причини та наслідки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1832/103/>
9. Соціальна політика: цифри і факти // Соціальний захист. – 2013. – № 10.
10. Статистичний щорічник України за 2013рік // Держкомстат України. – Київ, Консультант», 2014. – 572 с.
11. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/19/theme_19.php?code=19.
Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/neys/62-ukrainskih-simej-bezditni.htm>.
Статистична інформація щодо туберкульозу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stoptb.in.ua/ru/abouttuber/one/den-borby-s-tu>.
- Результати діяльності галузі охорони здоров'я України: 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uiph.kiev.ua/download/Vidavnictvo/Rezultati%20dijalnosti%20OZ.%202013.pdf>
- Зріз алкогольної ситуації в Україні / Український медичний та моніторинговий центр з алкоголю та наркотиків МОЗ України. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aiwa/dn/ua/hypn/Files/alcohol-situation-2013.pdf>
- Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html
17. Поліпшення демографічного росту населення. Збільшення народжуваності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.helthy-society.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=211:2011-07-03